

Op wegen en paden

De openstelling van natuur in Nederland

Wandelen, genieten en verwonderen

Wandelen, hardlopen en fietsen. Of gewoon tot rust komen en vol verwondering kijken naar al dat moois. Natuur is belangrijk voor mensen, zeker in een dichtbevolkt land als Nederland. Maar kunnen we er wel voldoende van genieten? Hoeveel van onze natuur is eigenlijk toegankelijk? En op welke manieren?

In opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) ging de Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum op zoek naar de antwoorden.

In deze brochure zet de stichting de belangrijkste bevindingen op een rijtje. Ook komt zij met prikkelende vragen en aanbevelingen. Daarmee wil zij alle betrokkenen stimuleren na te denken over aanpassing en verdere verruiming van de huidige openstelling van bos en natuur in Nederland.

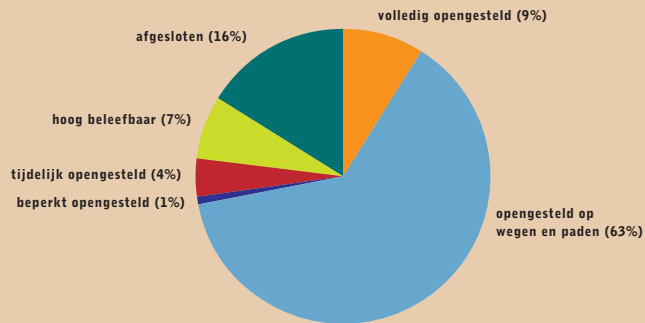
Twee onderzoeken, dezelfde conclusies

De Stichting Recreatie voerde twee onderzoeken uit naar de openstelling van natuurterreinen in Nederland. In het ene onderzoek richtte zij zich op de vier grote natuurbeheerders (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de Provinciale Landschappen en Defensie). In het andere onderzoek stonden de terreinen van particulieren (zoals individuele personen, stichtingen, verenigingen en bedrijven), gemeenten en waterleidingbedrijven centraal¹.

De belangrijkste conclusies zijn globaal hetzelfde. Ongeveer 90 procent van de droge natuur (zoals bossen, zandgronden en heide) is in meer of mindere mate opengesteld; voor de natte natuur (zoals veenweidegebieden, moerassen, kwelders en meren) ligt dat percentage rond de 70. Daarnaast blijkt uit beide onderzoeken dat het westen van het land relatief minder opengestelde natuur heeft dan de andere regio's.

¹ Veer, M.M. (2004) Openstelling bos en natuur 2003: toegankelijke, beleefbare en afgesloten natuur bij Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Provinciale Landschappen en Defensie
Abma, R. en R.F.A. Berkers (2005) De openstelling van bos en natuurterreinen van gemeenten en particulieren

Openstelling bij de vier grote terreinbeheerders

Openstelling door de grote natuurbeheerders

Sinds 1995, toen een soortgelijk onderzoek plaatsvond, is het areaal van de vier grote natuurbeheerders (dus: Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de Provinciale Landenschappen en Defensie) met eenderde toegenomen. Dat komt door aankopen om de Ecologische Hoofdstructuur te realiseren en doordat de inventarisatie tijdens het tweede onderzoek completer was. Besloeg het areaal in 1995 ongeveer 300.000 hectare, nu is dat circa 400.000 hectare. 63 procent daarvan is droge natuur, de rest natte natuur. De grootste beheerder is Staatsbosbeheer, met zo'n 215.000 hectare. De regio Noord (Groningen, Friesland en Drenthe) is het rijkst bedeed met natuur van de vier beheerders. Daar bevindt zich ook de meeste natte natuur. De meeste droge natuur is te vinden in de regio Oost (Gelderland en Overijssel). Op provinciaal niveau beschikt Gelderland over de meeste natuur van deze beheerders.

Verschillende vormen van openstelling

De vier grote beheerders hanteren verschillende vormen van openstelling:

Volledig opengesteld: het gehele jaar gratis toegankelijk, ook buiten de paden.

Opengesteld op wegen en paden: het gehele jaar gratis toegankelijk, maar niet buiten de paden.

Beperkt opengesteld: toegankelijk via een toegangsbewijs of lidmaatschap.

Tijdelijk opengesteld: alleen toegankelijk in een bepaalde periode.

Hoog beleefbaar: niet zelfstandig te betreden, wel toegankelijk via talrijke excursies of (volledig) zichtbaar vanaf paden erlangs of observatieposten.

Beleefbaar/afgesloten: niet zelfstandig te betreden, wel toegankelijk via excursies of zichtbaar vanaf paden erlangs. Een deel van deze terreinen is geheel afgesloten.

84 procent natuurterreinen opengesteld

Van de circa 400.000 hectare natuur van de grote beheerders kent 84 procent (340.000 hectare) een vorm van openstelling. Volledig open is 9 procent van de terreinen (zo'n 40.000 hectare). 63 procent (ruim 250.000 hectare) is open op wegen en paden.

1 procent is beperkt geopend en 4 procent tijdelijk. Hoog beleefbaar, dus goed zichtbaar of via regelmatige excursies toegankelijk, is 7 procent van de terreinen. Dat brengt het totaal op 84 procent. De overige 16 procent van de terreinen valt onder de categorie 'beleefbaar/afgesloten'. Het gaat om zo'n 66.000 hectare.

Openstelling natte en droge natuur

Droge natuur is in het algemeen minder kwetsbaar en vaak gemakkelijker toegankelijk te maken dan natte natuur. Daarom is 90 procent van de droge terreinen van de vier grote beheerders in meer of mindere mate open. Voor de natte terreinen ligt dit percentage op 73. Droge bossen zijn het meest opengesteld.

Staatsbosbeheer: koploper in openstelling

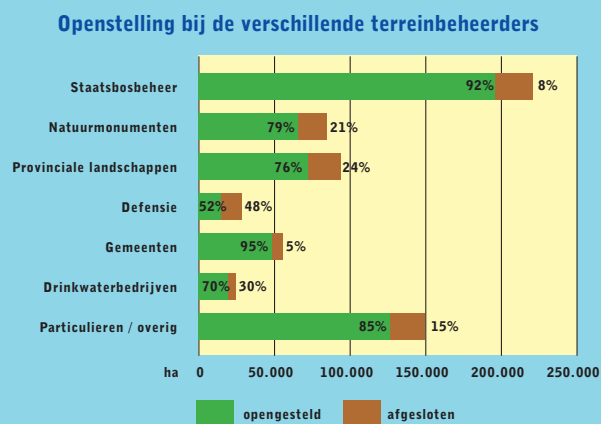
Procentueel, maar ook absoluut, is Staatsbosbeheer koploper als het gaat om de openstelling van het areaal. 92 procent is in meer of mindere mate opengesteld. Slechts 8 procent valt in de categorie 'beleefbaar/afgesloten'. Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen hebben 21 en 24 procent beleefbare of afgesloten natuur. Defensie is hekkensluiter. 48 procent van het Defensieareaal valt in de categorie 'beleefbaar/afgesloten'. In absolute zin hebben de Provinciale Landschappen het meeste afgesloten areaal.

Openstelling per regio

De regio's Oost en Zuid (Zeeland, Noord-Brabant en Limburg) hebben relatief het grootste aanbod opengestelde natuur. In absolute cijfers gaat de regio Zuid aan kop. Tijdelijke openstelling komt procentueel het meest voor in de regio Noord, onder meer vanwege de broedseizoenen van vogels. De regio West (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland) heeft relatief het grootste aandeel afgesloten natuur: 25 procent van het areaal van de vier grote beheerders daar is 'beleefbaar/afgesloten'.

Veranderingen sinds 1995

De toename van het totale areaal heeft geleid tot een toename van het opengestelde areaal. De hoeveelheid volledig of op wegen en paden opengestelde natuur nam toe van 210.000 naar 290.000 hectare. Maar procentueel is er sinds 1995 in deze openstellingscategorieën niet zo veel veranderd: een stijging van 70 naar 72 procent. Niet overal vond deze (geringe) stijging plaats; in de regio's Noord en (vooral) West daalde het percentage opengestelde natuur. In de regio West kwam dit doordat het areaal natte natuur groeide. En natte natuur is daar minder toegankelijk dan elders. In de regio's Oost en Zuid nam het aandeel natte natuur ook toe, maar daar leidde dit niet tot minder openstelling.

Openstelling door particulieren, gemeenten en waterleidingbedrijven

Om de openstelling van natuurterreinen van particulieren (zoals individuele personen, stichtingen, verenigingen en bedrijven), gemeenten en waterleidingbedrijven in kaart te brengen, heeft de Stichting Recreatie drie bronnen gebruikt: de aanvragen voor beheersubsidies, een enquête en een onderzoek onder waterleidingbedrijven. Ten opzichte van 1995 hebben particulieren en gemeenten in 2004 voor bijna dubbel zo veel hectare natuur een beheersubsidie aangevraagd. Dat wil niet zeggen dat hun areaal bijna verdubbeld is. De stijging kan ook te maken hebben met een grotere bekendheid met de subsidiemogelijkheden en met een verandering van de subsidie-regeling zelf.

In totaal onderzocht de Stichting Recreatie in 2004 bijna 212.000 hectare. In 1995 was het onderzochte areaal nog circa 95.000 hectare, al werden de gebieden van waterleidingbedrijven (zo'n 25.000 hectare) toen niet meegeteld.

Verschillende vormen van openstelling

Elke beheerder die beheersubsidie aanvraagt, moet zijn terrein openstellen voor het publiek. Tenzij dit vanwege de bijzondere flora en fauna, ontoegankelijkheid of privacy niet wenselijk is. Particulieren, gemeenten en waterleidingbedrijven hanteren verschillende vormen van openstelling.

Voor het gemak is uitgegaan van twee categorieën:

Opengesteld: gratis toegankelijk, al dan niet op wegen en paden.

Afgesloten: eventueel toegankelijk via excursies, zichtbaar via paden erlangs en observatieposten of geheel afgesloten.

85 procent opengesteld

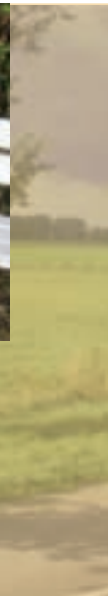
85 procent van de natuur van deze drie categorieën beheerders is opengesteld voor het publiek. Particulieren zijn met 134.000 hectare de grootste bezitters. Zij hebben 84 procent van hun natuur opengesteld. Gemeenten volgen met 53.000 hectare, waarvan 95 procent open is. Waterleidingbedrijven bezitten 25.000 hectare. 70 procent daarvan is opengesteld voor het publiek.

Openstelling natte en droge natuur

Droge natuur is gemakkelijker toegankelijk te maken dan natte natuur. Net als bij de grote terreinbeheerders zijn bij particulieren, gemeenten en waterleidingbedrijven daarom vooral de droge terreinen in meer of mindere mate opengesteld: 92 procent.

Voor de natte terreinen ligt dit percentage op 72. Ter vergelijking: bij de vier grote beheerders zijn deze percentages 90 en 73 procent.

Openstelling per regio

Net als bij de vier grote beheerders hebben particulieren en gemeenten in de regio Zuid (Zeeland, Noord-Brabant en Limburg) relatief de meeste natuur opengesteld voor het publiek (90 en 97 procent). En weer is de openstelling in de regio West (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland) het laagst: 26 procent van de terreinen van particulieren is daar afgesloten. Van de gemeentelijke bos- en natuurgebieden in deze regio is 9 procent niet opengesteld. Landelijk is dit 5 procent.

Openstelling rond de grote steden

Rond de dertig grote steden is 92 procent van het areaal van particulieren en gemeenten opengesteld. Landelijk is dit 87 procent. Twee grote terreinen, het Noord-Hollands Duinreservaat en de Hoge Veluwe, zijn in deze telling meegerekend, hoewel beide alleen tegen betaling toegankelijk zijn.

Toch is het aantal afgesloten terreinen rond de grote steden relatief groot. Dit zijn echter vaak kleine natuurgebiedjes, die weinig invloed hebben op de hoeveelheid opengesteld areaal. De Stichting Recreatie heeft in het bijzonder naar de situatie rond de grote steden gekeken omdat voor de vele stedelingen de openstelling van nabij gelegen natuurterreinen erg belangrijk is. Groen in en om de stad vormt (ook) een beleidsprioriteit van het rijk.

Waarom openstellen? Waarom afsluiten?

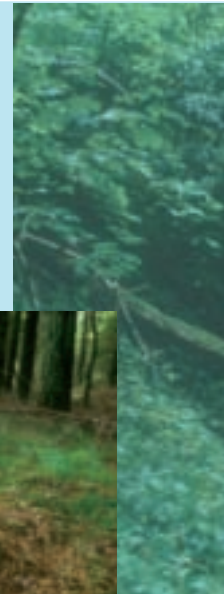
De belangrijkste reden voor particulieren om hun terreinen gesloten te houden, is het verlies van privacy. Om toch tot openstelling over te gaan, geven zij aan dat de vergoeding omhoog moet, dat ze niet aansprakelijk willen zijn voor ongevallen van recreanten en dat er toezicht moet komen. 37 procent zegt 'onder geen enkele conditie' openstelling te overwegen.

Particulieren die hun natuurterrein wél openstellen, hebben daar vaak een negatieve reden voor. Ze zeggen dat ze 'anders geen vergoeding' krijgen en geven aan dat verbodsborden 'toch niet helpen'. 31 procent stelt zijn terrein om een positieve reden open. Deze eigenaren willen andere mensen de mogelijkheid bieden om van de natuur te genieten.

Als nadelen van openstelling noemen particulieren vooral vervuiling, verstoring van het wild, beschadiging en verstoring van de natuur en schade aan wegen en paden. 18 procent ervaart geen problemen. Gemeenten ervaren in grote lijnen dezelfde overlast.

Veranderingen sinds 1995

Afgezien van het toegenomen areaal, is er sinds 1995 niet zo veel veranderd. Toen was 86 procent van de terreinen van particulieren en gemeenten opengesteld, in 2004 was dat 87 procent. Dit hoge percentage is vergelijkbaar met het percentage van de grote terreinbeheerders.

Hoe nu verder?

Het gaat behoorlijk goed met de openstelling van natuurterreinen in Nederland, zo blijkt uit beide onderzoeken. En waar ontoegankelijkheid of kwetsbare natuurparels echte openstelling onwenselijk maken, proberen veel terreinbeheerders hun natuur zo veel mogelijk beleefbaar te maken.

Toch is er wellicht nog wat te verbeteren. Vooral natte en open gebieden, waarvan er veel in de dichtbevolkte provincies liggen, blijken afgesloten. Is de speelruimte voor meer toegankelijkheid van deze terreinen echt zo beperkt, of hebben de beheerders last van koudwatervrees? Het zou goed zijn als overheden en terreinbeheerders naar (creatieve) mogelijkheden zoeken om ook voor natte en open gebieden zo veel mogelijk tot een vorm van openstelling te komen.

Tegelijkertijd is een antwoord nodig op de vraag of verdere openstelling van dróge natuur nog mogelijk is zonder natuurwaarden aan te tasten. Is de grens, met andere woorden, niet al bereikt? En in hoeverre vormen beschermende maatregelen, zoals de Vogel- en Habitatrichtlijn, een obstakel voor openstelling?

Verder dringt zich de vraag op of investeringen in de kwaliteit van de reeds opengestelde natuur wenselijk zijn. In het verlengde daarvan zou moeten worden nagedacht over mogelijkheden om de beleefbaarheid van afgesloten natuurterreinen te vergroten, bijvoorbeeld via meer kijkhutten of betere paden erlangs. Wellicht kan ook het instrument tijdelijke openstelling vaker worden ingezet.

Tot slot zou ook het veelal ontoegankelijke boerenland toegankelijk(er) kunnen worden gemaakt. Vooral daar, langs oevers en akkerranden, liggen kansen voor uitbreiding van de groene recreatiemogelijkheden. Een extra voordeel van wandel- en fietspaden door het agrarisch cultuurlandschap is dat bestaande natuurroutes hierdoor met elkaar verbonden kunnen worden. Zo ontstaan lange doorgaande recreieroutes, wat in een tijd waarin steeds meer mensen streven naar een gezonde leefstijl, meer dan welkom is. Dit thema kan inmiddels rekenen op veel (politieke) belangstelling. Dat uit zich onder meer in het 'Actieprogramma Toegankelijkheid', dat het rijk in overleg met andere overheden, terreinbeheerders, de agrarische sector en recreatieorganisaties in gang heeft gezet.

Raamweg 19
2596 HL Den Haag
telefoon 070 4275454
telefax 070 4275413
www.stichtingrecreatie.nl

© Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum, 2006
In opdracht van: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Tekst: Andries Molengraaf
Vormgeving: Inge Kwee, Manifesta Rotterdam
Fotografie: Staatsbosbeheer, Stichting Recreatie

